

УДК 94(477.87)«1944/1953»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/96-1-2>

Наталія ВАРОДІ,
orcid.org/0000-0003-4175-4928
забітований доктор з історії, доцент,
професор кафедри історії та суспільних дисциплін
Закарпатського угорського університету імені Ференца Ракоці II
(Берегове, Закарпатська обл., Україна) varadi.natalia@kmf.org.ua

РАДЯНСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ЗАКАРПАТТЯ ТА ЙОГО СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ В ПЕРІОД ПІЗНЬОГО СТАЛІНІЗМУ (1944–1953 рр.)

Закарпаття пережило 46 років радянської влади після того, як у вересні-жовтні 1944 р. радянські війська зайняли регіон. Місцеве населення, особливо угорці, зазнало репресій, примусової колективізації, русифікації та антицерковної політики. У листопаді 1944 р. створено Комуністичну партію Закарпатської України та ухвалено радянську Конституцію. У січні 1945 р. запроваджено радянську символіку, нові органи влади та присягу на вірність Народній Раді, яка проголосила возз'єднання з УРСР і відокремлення від Чехословаччини. Дослідження радянської Закарпаття допомагає зрозуміти сталінську політику щодо включення нових територій до СРСР. В статті визначаються механізми та методи встановлення радянської влади на Закарпатті, простежити динаміку та специфіку впровадження радянської адміністративно-політичної системи, економічних моделей і культурних практик у регіоні в період пізнього сталінізму (1944–1953 рр.). Між 1944 і 1953 рр. Закарпаття, після включення до складу Радянського Союзу, стало простором реалізації політичних, економічних і соціальних трансформацій пізньосталінської системи. Радянська влада прискорено ліквідувала попередні структури землеволодіння та господарювання, провела колективізацію сільського господарства, а також за допомогою обов'язкових поставок, податкового тиску й репресивних заходів примусила селянство до входження в колгоспну систему. Паралельно регіон було залучено до програм індустріалізації та мобілізації робочої сили. Додатковим тягарем для краю стала так звана «маленька робота», у ході якої радянські органи масово депортували цивільне населення угорської національності на примусові роботи, а згодом депортація німецького населення спричинила серйозні демографічні, соціальні й психологічні наслідки для регіону. Цей період характеризувався всеохопною пропагандою, атмосферою залякування та жорстким державним контролем, що пронизували повсякденне життя суспільства. З огляду на геополітичне положення Закарпаття протягом усього часу зберігало стратегічне значення, а радянська інтеграція надовго визначила економічну структуру регіону та характер його соціальних відносин.

Ключові слова: Закарпаття, радянська інтеграція, пізній сталінізм, колективізація, репресії, депортація, Народна рада, приєднання до УРСР, індустріалізація, угорська меншина, німецька меншина, примусові роботи, радянська адміністративна система, Комуністична партія Закарпатської України, антицерковна політика, русифікація, Чехословаччина, СРСР, 1944–1953.

Nataliia VARADI,
orcid.org/0000-0003-4175-4928
Habilitation Doctor of History, Associate Professor,
Professor at the Department of History and Social Disciplines
Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University
(Berehove, Zakarpattia Oblast, Ukraine) varadi.natalia@kmf.org.ua

SOVIET INTEGRATION OF TRANSCARPATHTHIA AND ITS SOCIO-ECONOMIC TRANSFORMATION DURING THE PERIOD OF LATE STALINISM (1944–1953)

Transcarpathia endured 46 years of Soviet rule after Soviet troops occupied the region in September-October 1944. The local population, particularly Hungarians, suffered repressions, forced collectivization, Russification, and anti-church policies. In November 1944, the Communist Party of Transcarpathian Ukraine was established and a Soviet Constitution was adopted. In January 1945, Soviet symbolism, new governing bodies, and an oath of loyalty to the People's Council were introduced, which proclaimed reunification with the Ukrainian SSR and separation from Czechoslovakia. Research on the Sovietization of Transcarpathia helps understand Stalinist policy regarding the incorporation of new territories into the USSR. The article identifies the mechanisms and methods of establishing Soviet power in Transcarpathia, traces the dynamics and specifics of implementing the Soviet administrative-political system, economic models, and cultural practices in the region during the period of late Stalinism (1944–1953). Between 1944 and 1953, Transcarpathia, after its

incorporation into the Soviet Union, became a space for implementing the political, economic, and social transformations of the late Stalinist system. Soviet authorities rapidly liquidated previous structures of land ownership and management, carried out collectivization of agriculture, and through mandatory deliveries, tax pressure, and repressive measures, forced the peasantry into the collective farm system. Simultaneously, the region was drawn into industrialization programs and labour mobilization. An additional burden for the region was the so-called «small work», during which Soviet authorities massively deported civilians of Hungarian nationality to forced labour, while subsequent deportation of the German population caused serious demographic, social, and psychological consequences for the region. This period was characterized by comprehensive propaganda, an atmosphere of intimidation, and strict state control that permeated the everyday life of society. Given Transcarpathia's geopolitical position, it maintained strategic significance throughout this time, and Soviet integration long determined the economic structure of the region and the nature of its social relations.

Key words: *Transcarpathia, Sovietization, late Stalinism, collectivization, repressions, deportation, People's Council, unification with Ukrainian SSR, industrialization, Hungarian minority, German minority, forced labour, Soviet administrative system, Communist Party of Transcarpathian Ukraine, anti-church policy, Russification, Czechoslovakia, USSR, 1944–1953.*

Постановка проблеми. Закарпаття у ХХ ст. зазнало численних випробувань і неодноразової зміни державної належності. Найдовшим і водночас найболіснішим періодом стали 46 років перебування краю в системі радянської влади. Після тривалих бойових дій у галицькому та східному передгір'ї Карпат війська Радянської армії, зокрема підрозділи ІV Українського фронту, 27 вересня 1944 р. прорвалися на територію краю через Татарський перевал, а вже 27 жовтня зайняли Ужгород (Державний архів Закарпатської області (далі: Держархів Закарпатської обл.). Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 1. Арк. 1). Після встановлення радянського контролю над регіоном закарпатські угорці зазнали численних випробувань. Повна залежність від партійно-державної влади; репресії проти етнічних угорців і німців; безжальні чистки, колективізація й антицерковна політика; насильницька русифікація; ліквідація приватної власності тощо стали складовими повсякденного життя мешканців Закарпаття.

19 листопада 1944 р. було засновано Комуністичну партію Закарпатської України, а територія дістала назву Закарпатська Україна. 26 листопада 1944 р. Народна Рада Закарпатської України ухвалила Конституцію Закарпатської України, яка повністю відповідала Конституції Радянського Союзу (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 12. Арк. 1–2). 12 січня 1945 р. було видано декрет щодо прапора й гімну Закарпатської України, а також стосовно громадянства населення її території (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 54. Арк. 1–17). Відповідно до цього офіційними були проголошені радянський гімн і червоний прапор із серпом і молотом. Тією самою датою було видано декрет про створення адміністративного керівного органу. Також ухвалили низку постанов щодо організації різних органів влади на обласному, районному, міському й сільському рівнях (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 55. Арк. 1–55). Усі особи, що

обіймали керівні посади, а також державні службовці були зобов'язані скласти присягу на вірність Народній Раді Закарпатської України (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 1 а. Арк. 3) та маніфесту Першого з'їзду народних комітетів Закарпатської України, в якому проголошувалося «возз'єднання та відокремлення від Чехословаччини» (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 10. Арк. 1–8; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 11. Арк. 1–4; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 13. Арк. 1–2).

Розкриття теми радянзації Закарпаття дасть змогу дослідити низку інших важливих наукових проблем, зокрема радянську політику колективізації, індустріалізації новоприєднаних регіонів, етнічних чисток, а також допоможе глибше зрозуміти загальні принципи сталінської політики щодо включення нових земель до СРСР.

Аналіз попередніх праць. Серед науковців, що ґрунтовно опрацьовували архівні матеріали, слід насамперед відзначити Д. Данилюка, який у праці «Характеристика джерельної бази історичних досліджень» (Данилюк, 2003) системно проаналізував документальні джерела, що стосуються історії регіону в складі УРСР.

Комплексне дослідження радянзації Закарпаття представлено в монографії В. Міщанина «Радянська Закарпаття 1944–1950 рр.» (Міщанин, 2018). Важливе місце в історіографії проблеми посідає колективна монографія М. Вегеша, В. Міщанина та М. Палінчака «Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення 1918–1950» (Вегеш, Міщанин, Палінчак, 2022). Дослідження охоплює період від розпаду Австро-Угорщини до остаточної інкорпорації регіону до складу УРСР.

Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені долі національних меншин Закарпаття в післявоєнний період. Зокрема, праця Ю. Дупка «Застосування принципу колективної провини

щодо угорців та німців Закарпаття виконання постанов Воєнної Ради 4-го Українського Фронту у світлі донесень НКВС 1944–1946 рр.» (Дупко, 2018). Продовження цієї проблематики знаходимо в дослідженні О. М. Корсуна «Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944–1955 рр.» (Корсун, 2012), яке охоплює ширший період.

Втім, ключове значення для дослідження історії Закарпаття мають матеріали, що зберігаються у фондах Державного архіву Закарпатської області (Держархів Закарпатської обл.) в Ужгороді. Документальна база архіву є надзвичайно різноманітною та охоплює матеріали органів державної влади і управління, партійних структур, підприємств, установ, освітніх і культурних закладів, медичних установ, а також професійних і творчих об'єднань. Саме на ці джерела переважно спираються дослідники, які вивчають складні процеси суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку Закарпаття в другій половині ХХ ст.

Мета дослідження. Визначити механізми та методи встановлення радянської влади на Закарпатті, простежити динаміку та специфіку впровадження радянської адміністративно-політичної системи, економічних моделей і культурних практик у регіоні в період пізнього сталінізму (1944–1953 рр.).

Виклад основного матеріалу. З осені 1944 р. поступово було усунуто місцеве керівництво, яке влада замінила на нові народні комітети, котрі призначила сама, але представила як «обрані», що фактично призвело до ліквідації попередньої демократичної системи місцевого самоврядування. Було проголошено та запроваджено закон ленінської національної політики, який декларував право націй і національностей на самовизначення. Відповідно до нього дозволялося право на вільні об'єднання, створення політичних партій, зокрема за етнічною ознакою, а також, зокрема, гарантувалася свобода слова. Однак, попри всю привабливість цих декларацій, у реальному суспільному житті вони не мали практичного втілення.

Постанову про земельну реформу ухвалили 27 листопада 1944 р. (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 1 а, Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 22. Арк. 1–25), а декрет про розподіл землі оприлюднено 29 листопада. В цих документах чітко зазначено, що земельну власність угорських і німецьких землевласників, оголошених «зрадниками», слід конфіскувати й розподілити (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 1 а. Арк. 6; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 16. Арк. 1–15).

29 грудня 1944 р. було проголошено націоналізацію земель. У березні 1945 р. ліквідовано велике землеволодіння (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 438. Арк. 1–5). В населених пунктах так звані земельно-розподільчі комісії керували розподілом землі довільно, свавільно (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 439. Арк. 1–48). У 1944–1945 рр. на підставі численних декретів уся рухома й нерухома власність колишньої Угорщини й Чехословаччини, а саме установи, ліси, підприємства, заводи, шахти, кондитерські, перукарні, крамниці, швацькі, бондарські, столярні та кушнірські майстерні, різні галузі промисловості й торговельні підприємства, залізничний транспорт і телекомунікації тощо було націоналізовано, тобто проголошено «власністю народу» (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 1 а. Арк. 3, 5, 7–8; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 23. Арк. 1–17; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 122. Арк. 1–5; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 123. Арк. 1–33; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 124. Арк. 1–50; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 126. Арк. 1; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 139. Арк. 1–6). Після цього черга дійшла до фінансових установ. На підставі декрету від 26 грудня 1944 р. було націоналізовано всі банки та їхні відділення, а також створено Національний банк Закарпатської України (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 17. Арк. 1–2). 2 лютого 1945 р. оприлюднено черговий декрет про передання права власності на господарські товариства та фонди Закарпатській Україні (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 122. Арк. 1–5).

З 29 листопада 1944 р. було заборонено використовувати будь-які угорські національні символи (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-141. Од. зб. 1 а. Арк. 1–3), а з грудня 1944 р. підлягали обов'язковому усуненню всі написи угорською та чеською мовами (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 1 а. Арк. 4; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 19. Арк. 1–3).

Влітку 1945 р. в усіх округах розпочали конфіскацію житла у так званих «німецько-угорських порушників кордону», а до грудня 1945 р. провели облік порожніх будинків, які згодом передали власним кадровим працівникам (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 138. Арк. 1–6). А вже з середини серпня 1945 р. до Закарпаття в значній кількості переселяли демобілізованих радянських військовослужбовців та «фахівців»

(Держархів Закарпатської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Од. зб. 1783. Арк. 58).

5 квітня 1945 р. ліквідували чехословацьку прикордонну охорону на лінії Тисауйлак – Терембля, натомість створено підконтрольні радянській владі пункти перетину кордону (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 101. Арк. 1–7). Отже, з 7 по 15 серпня 1945 р. було встановлено офіційні кордони у напрямку Угорщини та Румунії (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 99. Арк. 1–2), а до кінця серпня – також уздовж річки Тиса (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 100. Арк. 1).

З січня по листопад 1945 р., після численних листувань із центральним радянським керівництвом, було ухвалено декрети про об'єднання або поділ сіл відповідно до інтересів влади, зокрема з огляду на політику переселення, русифікації й інші стратегічні міркування.

З листопада 1944 р., закарпатські угорці та німці стали жертвами репресій за етнічною ознакою (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 8. Арк. 1; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 2. Од. зб. 11. Арк. 1–11; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 52. Арк. 1–10; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 113. Арк. 1–14; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 133. Арк. 1–19; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 168. Арк. 1–2). Найжорстокішим проявом етнічних чисток стала так звана триденна «маленька робота». 12 листопада 1944 р. Військова рада 4-го Українського фронту ухвалила постанову № 0036. Відповідно до неї угорські та німецькі чоловіки Закарпаття призовного віку – від 18 до 50 років – були мобілізовані на триденні роботи з розчищення завалів, будівництва мостів, доріг тощо. Особи, які не виконали вимоги мобілізації, підлягали відповідальності перед військовим трибуналом. Чоловіків, які з'явилися за викликом, скеровували до збірного табору в Сваляві, де внаслідок епідемій, побиття, голоду та нелюдських умов утримання загинули тисячі осіб. Тих, хто вижив, згодом депортували до різних таборів Радянського Союзу, де також значна кількість людей померла або зазнала тяжких захворювань. Аналогічні за змістом розпорядження видавалися по населених пунктах під подібними заголовками, зокрема: «Розпорядження Виноградівського районного народного комітету про обов'язкову явку всіх військовозобов'язаних чоловіків віком від 8 до 40 років [sic!] до Уйлацької військової комендатури з п'ятиденним запасом харчів» (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 197.

Арк. 1). Серед архівних джерел міститься значна кількість списків депортованих осіб, укладених 1945 р. за населеними пунктами. Ці списки мали подібні назви, зокрема: «Список громадян, які перебувають у різних військовополонених та трудових таборах з міста Берегово (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 216. Арк. 1–32) / Мукачево (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 217. Арк. 1–9) / Ужгород (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 218. Арк. 1–132) / Хуст (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 219. Арк. 1–14) або з Великоберезнянського (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 221. Арк. 1–2) / Виноградівського округу (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 222. Арк. 1–207)» тощо.

Дотепер немає точної інформації про кількість угорців, депортованих до різних таборів Радянського Союзу. За сучасним станом досліджень, їх могло налічуватися приблизно 25–30 тис. осіб (Molnár, 2015: 8). В архівах збереглося чимало клопотань від родичів щодо їхнього звільнення, однак, на жаль, жодне з них не задовольнили (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 51. Арк. 1–14; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 213. Арк. 1–13; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 212. Арк. 1–30). Це стосується навіть тих звернень, які в інтересах неповнолітніх надходили від народних комітетів і комуністичного керівництва окремих населених пунктів до обласних органів влади (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 214. Арк. 1–5).

29 червня 1945 р. в Москві уряди Чехословаччини та Радянського Союзу підписали договір, згідно з яким Закарпаття було передано до складу СРСР (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 13. Арк. 1–2). 22 листопада 1945 р. документ ратифікували Тимчасові національні збори Чехословаччини, а 27 листопада – Президія Верховної Ради Радянського Союзу. З 22 січня 1946 р. Президія Верховної Ради СРСР перетворила Закарпаття на типову радянську область у складі Української РСР (Закарпатська обл.), інтегрувавши край до радянської адміністративної системи, в межах якої він перебував до розпаду Радянського Союзу, тобто до 1991 р.

Між 1944 і 1969 рр. область зазнала адміністративно-територіальної реорганізації. Територію становили 15 адміністративно-територіальних одиниць: два міста обласного підпорядкування – Ужгород і Мукачево – та 13 районів (Brenzovics, 2009: 75–107). Навесні 1946 р., поряд з Ужгородом і Мукачевим, міський статус отримали також Берегове, Хуст і Виноградів.

У тих школах, які не були зруйновані під час війни, після створення 5 грудня так званої Педагогічної комісії (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 1 а. Арк. 6) вже наприкінці осені 1944 р. розпочалося навчання в дусі радянської, а також спрямування угорських дітей до українських шкіл. Відповідно до постанов Народної Ради № 6 і № 19 від 15 грудня, всі угорські учні, зараховані до українських шкіл, мали навчатися в окремих групах, де протягом року вивчали виключно російську й українську мови й літературу, а також історію та географію Радянського Союзу (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 1). В усіх навчальних закладах обов'язковим було також викладання Конституції СРСР (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 3–5). Згідно з декретом Народної Ради Закарпатської України про реформу народної освіти № 58/1945 від 20 квітня 1945 р., за винятком духовних семінарій, усі навчальні заклади було націоналізовано, а церковні школи передано під юрисдикцію сільських і міських органів влади (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 33). Педагогічні працівники стали державними службовцями (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 598. Арк. 1–12), за якими постійно наглядали (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 607. Арк. 1). Замість раніше чинних типів шкіл запровадили навчальні заклади типу неповної середньої школи та середньої школи (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 158. Арк. 1–2). Було створено Центральний методичний кабінет – центральну установу системи освіти й виховання Закарпаття (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 601. Арк. 1–6). Відповідно до статті 124 Конституції Радянського Союзу, викладання релігії в школах було заборонено (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 43).

Черговим розпорядженням від 15 квітня 1945 р. було проголошено, що в українських народних школах можуть відкриватися паралельні угорські класи, а в тих населених пунктах, де цього вимагали батьки, – також угорські школи (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 4. Арк. 25). Проте реалізації цих положень було поставлено численні перешкоди.

Відповідно до розпорядження від 30 червня 1945 р. педагоги угорської національності були зобов'язані проходити курси перекваліфікації (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 626. Арк. 1–34).

Постановою Народної Ради від 20 липня 1945 р. № 63138-V/1945 було повністю реоргані-

зовано систему освіти з 1945/1946 навчального року. Народну школу перетворили на чотирирічну початкову школу, громадянську школу – на семирічну неповну середню школу, а гімназію – на десятирічну повну середню школу; при цьому гімназія як окремий тип навчального закладу припинила існування (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 2. Арк. 1). У 1945–1946 навчальному році також ухвалили відкрити загальноосвітні школи з угорською мовою навчання. Водночас у населених пунктах, де угорці проживали розпорошено, угорські школи не відкривалися. Всі підручники угорською мовою ретельно перевіряли (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 614. Арк. 1–5).

1953 р. було відкрито перші угорські середні школи у Великій Доброні, Великих Берегах, Береговому та Варі. У 1947 і 1958 рр. у Мукачеві та Ужгороді при педагогічних училищах було створено угорськомовні відділення. Випускники цих відділень мали право викладати в семирічних початкових школах. 19 липня 1945 р. було ухвалено створити Закарпатський український університет, унаслідок чого за участю численних радянських науковців і викладачів було засновано Ужгородський державний університет, покликаний забезпечувати підготовку педагогічних кадрів і фахівців для регіону (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 610. Арк. 1–8).

Друга світова війна серйозно вплинула і на Закарпаття, внаслідок чого населення регіону між 1941 і 1946 рр. поменшало з 853 949 осіб до 758 700 осіб, після чого поступово почало зростати й до 1950 р. досягло 807 400 осіб (Molnár, 2021: 39–40).

Після утворення народних комітетів і націоналізації розпочалося примусове відчуження майна мешканців, зокрема худоби, земельних угідь і сільськогосподарських знарядь праці, а також насильницька колективізація. В межах обов'язкової системи заготівель, спрямованої на злам опору місцевого селянства, органи влади без будь-якої компенсації вилучали сільськогосподарську продукцію, поголів'я худоби та засоби виробництва, водночас переслідуючи селян, котрі чинили опір, відкриваючи проти них кримінальні провадження й таврування як «куркулів» або класових ворогів.

Постанову Ради Міністрів УРСР від 21 червня 1947 р. про оподаткування куркульських господарств було поширено й на Закарпаття, внаслідок чого селян, які відмовлялися вступати до колгоспів, обкладали надмірними податковими зобов'язаннями, а для залякування в окремих випадках заарештовували й депортували. Під

впливом репресій і політики залякування кількість колгоспів на Закарпатті зростає з 1946 до 1950 рр. до 532 (а згодом, унаслідок укрупнення, до 1953 р. скоротилася до 264). Водночас брак чоловічої робочої сили, недостатній рівень фахової підготовки та ліквідація приватного сектору до 1950 р. спричинили значний спад сільськогосподарського виробництва, який частково намагалися компенсувати, масово залучаючи жінок до праці (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 70. Арк. 126). Колишні вільні селяни змушені були працювати на відібраних у них землях за мізерну винагороду, а згодом – виконувати дедалі більші норми виробітку, що погіршило якість праці, нерідко взагалі не оплачуваної.

З 1946 р. під приводом фінансування радянської індустріалізації в межах так званих державних позик у формі «добровільних» внесків вилучали частину заробітної плати працівників. Партійне керівництво розглядало ці заходи як одну з ключових економічно-політичних кампаній п'ятирічного плану та впроваджувало їх на всій території Закарпаття за допомогою масштабної пропаганди, водночас зобов'язуючи приватних господарів робити грошові внески (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 12. Арк. 62–63).

1946 р., паралельно з повною інтеграцією Закарпаття до складу Радянського Союзу, розпочалася реалізація четвертого п'ятирічного плану, виконання якого партійне керівництво підтримувало через розгорнуту багатомовну агітаційно-пропагандистську кампанію в обласній і районній пресі, а також шляхом мобілізації партійних організацій (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 7. Арк. 80–81; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 18. Арк. 50; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 38. Арк. 110).

У межах пріоритетів важкої промисловості четвертого п'ятирічного плану (1946–1950) радянське керівництво залучило й Закарпаття до забезпечення робочою силою Донецького вугільного басейну. У цьому процесі за допомогою системи квот, обов'язкової мобілізації та примусових заходів, замаскованих пропагандою, насамперед спрямовували молодь призовного віку до шкіл ФЗО (фабрично-заводське навчання) – до 1952 р. Випускники цих закладів часто відбували багаторічну обов'язкову трудову повинність у шахтах і на промислових об'єктах Донбасу (Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 404. Арк. 1–20).

В післявоєнний період на Закарпатті відбувалася інтенсивна індустріалізація. Динамічно

розвивалися лісова та деревообробна промисловість, меблеве виробництво (зокрема Мукачівська та Берегівська меблеві фабрики, Мукачівський лижний завод), спиртове виробництво, борошномельна галузь, легка промисловість, а також взуттєві фабрики в Мукачевому, Береговому, Виноградіві та Тисауїлаку. В Хусті функціонувала фабрика з виробництва мотик. Водночас розвивалися виноробство й консервна промисловість, машинобудування й енергетика (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 696. Арк. 1–41).

Протягом усього радянського періоду преса мала виконувати роль постійного рупора партії та її пропагандистської політики. Цензура поширювалася на всі сфери (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2878. Арк. 1–120; Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 60. Арк. 1–7). У радянській політиці значну увагу приділяли ідеологічній роботі (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 97. Арк. 1–97; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 549. Арк. 1–24; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 552. Арк. 1–46), яку спочатку намагалися посилити через друковану пресу, а згодом – за допомогою радіо й телебачення. В системі інформування населення ключову роль відігравали п'ять обласних і районних періодичних видань. З грудня 1945 р. як переклад газети «Закарпатська правда» почала виходити щоденна газета «Карпати Ігаз Со» (угорською мовою), головним редактором якої став Ласло Балла – член обласного партійного комітету та редактор Закарпатського обласного видавництва. Крім того, з 2 грудня 1945 р. в Берегівському районі виходила газета «Червоний прапор» угорською та українською мовами, спочатку двічі, а згодом тричі на тиждень. До кожного населеного пункту доставляли різноманітні колгоспні видання та спеціалізовану літературу для радгоспів, що обслуговувало пропагандистський апарат сталінізму (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2878. Арк. 1–120). Було вжито низки заходів, спрямованих на підвищення якості газет і спрощення їхнього поширення серед читачів. Важливим елементом радянського громадського й політичного життя була також стінна преса: вона була поширена в усіх установах, найчастіше з'являлася з нагоди державних свят і в трудових колективах (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 3502. Арк. 1–81; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 404. Арк. 1–69).

На Закарпатті обласне радіо розпочало угорськомовні передачі 1946 р. Тривалість ефіру становила одну годину, однак власний, самостійно підготовлений контент становив лише 10–15 хв.

Частина місцевих мешканців вважала, що будь-які спроби вижити та досягти соціального просування в умовах протистояння владі є безперспективними, тому ставала на службу радянській системі. Таку поведінку партійна політика заохочувала, що нерідко сприяло розколу місцевого суспільства, а передусім – порушенню єдності угорської громади. Особи, які вступали до партії, отримували доступ до привілеїв, які надавала система, однак значна частина громади сприймала їх як своєрідних зрадників. Саме так підтримувався принцип «поділяй і володарюй». Завжди знаходились інформатори, які доповідали органам влади про співвітчизників і членів власної громади, часто не усвідомлюючи масштабів завданої цим шкоди. Окрім того, керівні посади могли обіймати виключно члени партії, внаслідок чого під час добору керівників професійна компетентність відходила на другий план, що негативно позначалося на виробничих показниках. Водночас у звітності дозволялося фіксувати лише позитивні результати й завищені показники, покликані демонструвати перевиконання планів і перевищення встановлених норм. У результаті розпочався період так званих «приписок» (Дурка, 2014: 86) – штучних дописувань статистичних даних, який особливо поширився та став системним у добу хрущовської відлиги.

За кожен, навіть незначний поступ чи успіх систему урочисто вихваляли, а соціалізм прославляли; у відповідь на це робітники заводів, підприємств і колгоспів відзначали досягнення взяттям на себе ще вищих виробничих норм. Найвищими державними нагородами вважалися ордени Червоного Прапора Праці, Леніна та Жовтневої Революції, причому для здобуття звання кавалера ордена Жовтневої Революції також були необхідні надзвичайно високі показники праці. Серед найвідоміших нагороджених були Ганна Ладьїні та Юрій Пітра (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 99. Арк. 1–73; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 327. Арк. 1–100; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 90. Арк. 1–25). Отже, змагання відбувалося не лише на рівні підприємств, а й на індивідуальному рівні. Стаханівський рух також набув надзвичайно широких масштабів (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2533. Арк. 1–136).

На початку 1950-х рр. між Закарпаттям і сусідніми країнами сформувалися розгалужені прикордонні зв'язки, які охоплювали сільське господарство, спорт (Держархів Закарпатської обл.

Ф. 1. Оп. 5. Спр. 76. Арк. 1), культуру (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 694. Арк. 4), охорону здоров'я, промисловість – фактично всі економічні та суспільні сфери, а також різноманітні святкові заходи (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 76. Арк. 2). Регулярно проводилися зустрічі в форматі добросусідства й дружби, а також відбувався взаємний обмін досвідом шляхом направлення трудових делегацій (Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 78. Арк. 1–115; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 189. Арк. 1–45; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 406. Арк. 1–35; Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 694. Арк. 1–34).

Протягом усього радянського періоду Закарпаття перебувало а фокусі підвищеної уваги, оскільки з огляду на східно-західні транспортні комунікації вважалося стратегічно важливими «західними воротами» ЄСРР. Це значення зберігається й у наш час, адже як одні з «європейських воріт» України регіон, завдяки мультиетнічності, може репрезентувати можливу модель гуманного, багатомовного та мультикультурного співіснування.

Висновки. Між 1944 і 1953 рр. Закарпаття, після включення до складу Радянського Союзу, стало простором реалізації політичних, економічних і соціальних трансформацій пізньосталінської системи. Радянська влада прискорено ліквідувала попередні структури землеволодіння та господарювання, провела колективізацію сільського господарства, а також за допомогою обов'язкових поставок, податкового тиску й репресивних заходів примусила селянство до входження в колгоспну систему. Паралельно регіон було залучено до програм індустріалізації та мобілізації робочої сили. Додатковим тягарем для краю стала так звана «маленькая работа», в ході якої радянські органи масово депортували цивільне населення угорської національності на примусові роботи, а згодом депортація німецького населення спричинила серйозні демографічні, соціальні й психологічні наслідки для регіону. Цей період характеризувався всеохопною пропагандою, атмосферою залякування та жорстким державним контролем, що пронизували повсякденне життя суспільства. З огляду на геополітичне положення Закарпаття протягом усього часу зберігало стратегічне значення, а радянська інтеграція надовго визначила економічну структуру регіону та характер його соціальних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вегеш М., Міщанин В., Палінчак М. Політична історія Закарпаття крізь призму українського державотворення 1918–1950. Київ: Гельветика, 2022.
2. Данилюк Д. Характеристика джерельної бази історичних досліджень. *Нариси історії Закарпаття*. В 3 т. Т. 3. (1946–1991). Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003.
3. Державний архів Закарпатської області (далі: Держархів Закарпатської обл.). Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2533.
4. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 2878.
5. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 3502.
6. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 76.
7. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 78.
8. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 90.
9. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 97.
10. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 99.
11. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 189.
12. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 327.
13. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 404.
14. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 406.
15. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 549.
16. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 552.
17. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 694.
18. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 5. Спр. 696.
19. Держархів Закарпатської обл. Ф. П-1. Оп. 1. Од. зб. 1783.
20. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 7.
21. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 12.
22. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 18.
23. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 38.
24. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-1. Оп. 1. Од. зб. 70.
25. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 1.
26. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Спр. 1 а.
27. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 8.
28. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 10.
29. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 11.
30. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 12.
31. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 13.
32. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 16.
33. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 17.
34. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 22.
35. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 23.
36. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 51.
37. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 52.
38. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 54.
39. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 55.
40. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 19.
41. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 60.
42. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 99.
43. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 100.
44. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 101.
45. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 113.
46. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 122.
47. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 123.
48. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 124.
49. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 126.
50. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 133.
51. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 138.
52. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 139.
53. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 158.
54. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 168.
55. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 197.
56. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 212.
57. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 213.
58. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 214.
59. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 216.
60. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 217.

61. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 218.
62. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 219.
63. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 221.
64. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 222.
65. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 404.
66. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 438.
67. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 439.
68. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 598.
69. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 601.
70. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 607.
71. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 610.
72. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 614.
73. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-14. Оп. 1. Од. зб. 626.
74. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 2.
75. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-2595. Оп. 1. Од. зб. 4.
76. Дупко Ю. Застосування принципу колективної провини щодо угорців та німців Закарпаття виконання постанов Воєнної Ради 4-го Українського Фронту у світлі донесень НКВС 1944–1946 рр. Ужгород – Будапешт: Intermix, 2018.
77. Корсун О. М. Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортаційні процеси 1944–1955 рр. Ужгород: Карпати, 2012.
78. Міщанин В. Радянська Закарпаття 1944–1950 рр. Ужгород: РІК-У, 2018.
79. Brenzovics L. Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. Században. Kárpátalja. Pécs – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, 2009. P. 75–107.
80. Dupka G. A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). Ungvár – Budapest, 2014. 86 p.
81. Molnár D. I. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáborában (1944–1953). Doktori (PhD) értekezés. Debreceni egyetem: BTK, 2015. 8.
82. Molnár D. I. Kárpátalja népessége. Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Beregszász – Ungvár: II.RFKMF – «RIK-U» Kft., 2021. P. 32–49.

REFERENCES

1. Vehesh M., Mishchanyn V., Palinchak M. (2022) Politychna istoriia Zakarpattia kriz pryizmu ukrainskoho derzhavotvorennia 1918–1950. [Political History of Transcarpathia through the Prism of Ukrainian State Formation 1918–1950]. Kyiv: Helvetyka. [in Ukrainian].
2. Danyliuk D. (2003) Kharakterystyka dzherelnoi bazy istorychnykh doslidzhen. [Characteristics of the Source Base of Historical Research]. Narisy istorii Zakarpattia. V 3 t. T. 3. (1946–1991). Uzhhorod: Hosproziahunkovy redaktsiino-vydavnychy viddil upravlinnia u spravakh presy ta informatsii. [in Ukrainian].
3. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. fond 1. opys 1. sprava 2533.
4. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 1. Sprava 2878.
5. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 1. Sprava 3502.
6. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 76.
7. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 78.
8. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 90.
9. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 97.
10. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 99.
11. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 189.
12. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 327.
13. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 404.
14. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 406.
15. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 549.
16. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 552.
17. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 694.
18. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond 1. Opys 5. Sprava 696.
19. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond P-1. Opys 1. Odyntsia zberihannia 1783.
20. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-1. Opys 1. Odyntsia zberihannia 7.
21. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-1. Opys 1. Odyntsia zberihannia 12.
22. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-1. Opys 1. Odyntsia zberihannia 18.
23. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-1. Opys 1. Odyntsia zberihannia 38.
24. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-1. Opys 1. Odyntsia zberihannia 70.

25. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 1.
26. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Sprava 1 a.
27. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 8.
28. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 10.
29. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 11.
30. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 12.
31. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 13.
32. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 16.
33. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 17.
34. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 19.
35. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 22.
36. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 23.
37. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 51.
38. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 52.
39. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 54.
40. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 55.
41. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 60.
42. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 99.
43. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 100.
44. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 101.
45. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 113.
46. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 122.
47. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 123.
48. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 124.
49. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 126.
50. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 133.
51. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 138.
52. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 139.
53. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 158.
54. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 168.
55. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 197.
56. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 212.

57. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 213.
58. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 214.
59. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 216.
60. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 217.
61. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 218.
62. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 219.
63. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 221.
64. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 222.
65. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 404.
66. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 438.
67. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 439.
68. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 598.
69. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 601.
70. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 607.
71. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 610.
72. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 614.
73. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-14. Opys 1. Odyntsia zberihannia 626.
74. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-2595. Opys 1. Odyntsia zberihannia 2.
75. Derzhavnyi arkhiv Zakarpatskoi oblasti [State archive of Transcarpathia region]. Fond R-2595. Opys 1. Odyntsia zberihannia 4.
76. Dupko Yu. (2018) Zastosuvannia pryntsyphu kolektyvnoi provyny shchodo uhortsiv ta nimtsiv Zakarpattia vykonannia postanov Voiennoi Rady 4-ho Ukrainskoho Frontu u svitli donesen NKVS 1944–1946 rr. [Application of the Principle of Collective Guilt against Hungarians and Germans of Transcarpathia Implementation of Resolutions of the Military Council of the 4th Ukrainian Front in Light of NKVD Reports 1944–1946]. Uzhhorod – Budapest: Intermix. [in Ukrainian].
77. Korsun O. M. (2012) Zakarpatski uhortsii i nimtsi: internuvannia ta deportatsiini protsesy 1944–1955 rr. [Transcarpathian Hungarians and Germans: Internment and Deportation Processes 1944–1955]. Uzhhorod: Karpaty. [in Ukrainian].
78. Mishchanyn V. (2018) Radianizatsiia Zakarpattia 1944–1950 rr. [Sovietization of Transcarpathia 1944–1950]. Uzhhorod: RIK-U. [in Ukrainian].
79. Brenzovics L. (2009) Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. Században. [Periods of Transcarpathia's History and Economic-Social Situation in the 20th Century]. Kárpátalja. Transcarpathia. Pécs – Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, 75–107. [in Hungarian].
80. Dupka G. (2014) A szovjet hatóságok megtorló tevékenysége Kárpátalján (1944–1991). [Repressive Activities of Soviet Authorities in Transcarpathia (1944–1991)]. Ungvár – Budapest, 86 p. [in Hungarian].
81. Molnár D. I. (2021) Kárpátalja népessége. [Population of Transcarpathia]. *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Beregszász – Ungvár: II.RFKMF – «RIK-U» Kft., 32–49. [in Hungarian].
82. Molnár D. I. Erzsébet (2015) Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944–1953). [Transcarpathian Hungarians in Prisoner of War and Labor Camps of the Soviet Union (1944–1953)]. Doktori (PhD) értekezés. – Doctoral (PhD) dissertation. Debreceni egyetem: BTK, 8. [in Hungarian].

Дата першого надходження статті до видання: 09.02.2026
 Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
 Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
 ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

